

LITERARY AND DOCUMENTARY VALUE OF TIMOTEI CIPARIU'S EPISTLES

Simona Oarga (Pintea)

PhD Student, "1 Decembrie 1918" University of Alba-Iulia

Abstract: In 1978 there appeared the fourth volume of the collection "George Bariț și contemporanii săi" which brought about a new perspective on the approach and knowledge of Timotei Cipariu. The publication in this volume of the 125 letters sent to his friend George Bariț, within a timeframe of 41 years, is equivalent to the discovery of new aspects of the scholar of Blaj, that of epistler. This new perspective will complete the perception and thorough study of a personality of encyclopedic dimensions. The publication of Cipariu's correspondence means completing and outlining thoroughly his dimension as a writer. We can consider the eighth and ninth decades of the last century as belonging to the writer Timotei Cipariu, because in a span of fifteen years there are published four papers revealing his profile as a writer and also four aspects that make it up: memorialist, poet, epistler and orator. Throughout his epistles we discover a different aspect of Cipariu's personality, more intimate in stating and confessing his belief, deeply aware of the times he lived in and infiltrated in the literary trends of that epoch from all areas occupied by Romanians. The status of epistler imposes new reading tools, analysis and research on the text because the author addresses a topic with realistic character through a new method of making literature. The analysis of the epistles by applying elements of literary theory points out once again that we are in front of a text with certain literary value, in which we identify epic virtues, portraitist talent, lyrical confessions as well as various thoughts and aphorisms.

Key-words: writer, epistler, letter, literary theory, narratology

În anul 1978 apărea cel de-al patrulea volum al colecției *George Bariț și contemporanii săi*¹ și odată cu el se deschidea o nouă perspectivă în abordarea și cunoașterea lui Timotei

¹*George Bariț și contemporanii săi*, vol. IV. Corespondența primită de la Constantin Papfalvi, Simion Mihali-Mihailescu, Timotei Cipariu și Alexandru Șterca Șuluțiu, coordonatori Ștefan Pascu și Iosif Pervain. Ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș, Dumitru Suciu și Ion Buzași, București, Editura Minerva, 1978.

Cipariu. Publicarea aici a celor 125² de scrisori expediate de cărturarul blăjean prietenului său George Bariț, într-un răstimp de 41 de ani, între 1836-1877, este echivalentă cu descoperirea unei noi ipostaze a cărturarului blăjean, aceea de epistolier. Această nouă perspectivă vine să întregască percepția și aprofundarea unei personalități de dimensiuni enciclopedice. Astfel, dacă „poezia și memorialistica lui Timotei Cipariu au infirmat imaginea incompletă a grămăticului anchilozat, izolat de lume între foliantele uriașei sale biblioteci de la încrengătura Târnavelor, iscând teorii lingvistice rupte de realitate”³, publicarea corespondenței cu Bariț, venea să substituie încă o dată, imaginea unui Cipariu rece, preocupat exclusiv de lingvistică și filologie, adept al unor principii care, deși susținute cu acrivie, au rămas neîmpărtășite de ceilalți, cu cea a unui Cipariu ce își deschidea acum sufletul către cititor ca și către un prieten, precum bunăoară către Bariț.

Publicarea corepondenței cipariene înseamnă un mare pas înainte nu numai în ceea ce privește perspectiva de ansamblu asupra personalității sale, dar și în completarea și conturarea mai apăsată a dimensiunii sale de scriitor, mai nouă în considerarea și aprecierea acestuia. Putem considera deceniile opt și nouă ale veacului trecut ca aparținând scriitorului Timotei Cipariu, pentru că într-un interval de numai cinsprezece ani sunt publicate patru lucrări revelatorii pentru profilul său de scriitor și totodată patru ipostaze care-l alcătuiesc: memorialist⁴, poet⁵, epistolier⁶ și orator⁷.

Prin *Epistolar* descoperim un altfel de Cipariu, mai intimist în relatarea și mărturisirea crezului său, profund conștient de vremurile pe care le trăiește și infiltrat în noutățile literare ale epocii din toate zonele ocupate de români. Ipoteza de epistolier impune noi instrumente de lectură, analiză și cercetare asupra textului, deoarece autorul abordează o tematică cu caracter realist printr-o nouă metodă de a face literatură. Noua viziune cipariană transformă textul redându-i „calități literare,

² La 27 de ani după publicarea în volumul III al colecției *George Bariț și contemporanii săi*, alături de corespondențele trimise de Constantin Papfalvi, Simion Mihali-Mihalescu și Alexandru Șterca Șuluțiu, epistolele cipariene vor cunoaște o ediție particulară prin grija cercetătorului Ioan Chindriș: Timotei Cipariu, *Epistolar (1836-1877)*. Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion. Text îngrijit, studiu introductiv și note de Ioan Chindriș, București, Editura Academiei Române, 2005.

³ *Ibidem*, p. VII.

⁴ Timotei Cipariu, *Jurnal*. Ediție îngrijită, prefată, note și glosar de Maria Protase, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972.

⁵ Idem, *Poezii*. Îngrijirea ediției, antologie, prefată și note de Nicolae Albu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

⁶ *George Bariț și contemporanii săi*, vol. IV, pp. 71-355.

⁷ Timotei Cipariu, *Discursuri*. Ediție îngrijită, antologie și glosar de Ștefan Manciușea și Ion Buzași, prefată și bibliografie de Ion Buzași, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.

virtuți epice, talent de portretist, confesiuni lirice, interogații și invocații”⁸ completate apoi „pe alocuri de cugetări și aforisme”⁹. Aceasta se transformă în viziune artistică și impune reflectarea caracterului său ca structură a existenței și a condiției umane, adică tot ceea ce este firesc pentru ființa umană, traversată de influențele culturii vremii ce l-au determinat să adopte scrisoarea ca un mijloc de comunicare esențial, important și de o necesitate „obiectivă, neutră și reflexivă”¹⁰ în epocă, deoarece „scrisoarea înlocuiește toate mijloacele operative de comunicare între oameni existente astăzi”¹¹.

Aceste scrisori privesc nu numai viața privată a unei persoane, ce generează factorul intrinsec, ci și atmosfera epocii, mentalitățile unui popor și a unei societăți, adică ceea ce vine din exterior și provoacă confesiunea, fiind factorii extrinseci¹². Acest fapt dă valoare literară, dar și istorică scrisorilor, conferă în plus originalitate textului și se constituie în reprezentările scriitorului. Este vorba de o „imitație cu ajutorul cuvintelor”¹³, așa cum este considerată opera literară de către poetica antică. Prin simplul fapt de a concepe aceste scrisori, Cipariu săvârșește un act literar pentru faptul că „limbajul interior rămâne doar o mimare, o anticipare, o prefigurare a comunicării, un fel de «simbolizare» interioară, deviată, refulată”¹⁴, punând astfel, alături de Bariț, bazele „noii orientări a literaturii române din Transilvania pe jaloanele romantismului”¹⁵, deoarece pun în scenă toate faptele și evenimentele care se petrec aici în Blaj, capitala spiritualității românești. Astfel, înlănțuirea cronicărească a întâmplărilor se realizează printr-o „relatare riguros obiectivă”¹⁶, transmițând informații prețioase și chiar inedite despre viața socială și politică a românilor din acest oraș în secolul al XIX-lea, sporind prin aceasta valoarea scrisorilor. Astfel, specia literară pe care o reprezintă este roman epistolar, ce se naște aproape odată cu romanul, dar „*Briefroman-ul* deschidea câteva direcții importante: acces aparent nemediat la interioritatea personajului (cu ulterioare deschideri spre proza „de analiză”), impresia

⁸ Ion Buzași, *Timotei Cipariu – scriitorul*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2005, p. 72.

⁹ *Ibidem*, p. 72.

¹⁰ Ioan Chindriș, *Romanul epistolarului însingurat*, p. 4.

¹¹ *Ibidem*, p. 4.

¹² Miorița Got, *Literatura română: comunicare, opera literară, stilul artistic, curente literare, modele de eseuri structurale, fișe recapitulative*, Pitești, Editura Nomina, 2007, p. 28.

¹³ Aristotel, *Poetica*, București, Editura Academiei, 1965, p. 89.

¹⁴ Adrian Marino, *Dintr-un dicționar de idei literare*. Ediție și text îngrijit de Florina Ilis și Rodica Frențiu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010, p. 81.

¹⁵ Ioan Chindriș, *Romanul epistolarului însingurat*, p. 9.

¹⁶ Timotei Cipariu, *Pagini literare*. Antologie, postfață, bibliografie și glosar de Ion Buzași, București, Editura Minerva, 1999, p. 228.

de promptitudine și de înregistrare *au jour le jour*. Romanul epistolar aducea totodată o alternativă mai verosimilă narațiunii „omnisciente”, iar în cazul multiplelor linii epistolare descentra puternic narațiunea, introducând o perspectivă dialogică (în termeni bahtinieni) și o relativizare a punctelor de vedere”¹⁷.

Atmosfera românească transilvăneană din acea perioadă se constituie în planul-cadru ce „prezintă nu atât un caz – un personaj sau o întâmplare – cât o lume”¹⁸. Astfel, lumea în care a trăit reflectă timpul său. Trebuie stabilită astfel o legătură între activitatea de a povesti și caracterul temporal a experienței umane „timpul devine timp uman în măsura în care el este articulat sub un caracter narativ și că acțiunea atinge semnificația sa plenară când devine o condiție a existenței temporale”¹⁹. Astfel se conturează fixarea în timp și spațiu a acestor fapte și evenimente din cadrul scrisorilor, ce constituie o relatare momentană și la care se adaugă spiritul cunoașterii, dar și al revoltei, de aceea își exprimă nemulțumirea, atât pentru unele persoane, care îl irită, cât și pentru problemele cărturărești existente. Latura de epistolier îi oferă șansa de a transforma aceste scrisori în „elemente constitutive ale narației, concepută printr-un proces de enunțare”²⁰, rezultatul acesteia fiind un tot unitar cu caracter narativ, un veritabil „roman de moravuri bisericești și de competiție și gelozie între cărturarii de la 1848”²¹. Aceasta devine „narație propriu-zisă ce constă în transpunerea verbalizată a unei acțiuni unitare”²².

Având în vedere planul formei sau al structurii textului, Cipariu și Bariț sunt doi interlocutori ai unei comunicări, dar care se transformă la nivelul conținutului în instanțe narrative²³ ale operei artistice. Identificăm în Cipariu instanța concretă a textului, emitentul, emițătorul, autorul sau creatorul real, care devine naratorul și personajul în același timp „autorul concret produce în același timp o proiecție literară despre sine însuși, adică un *al doilea eu* (Tillotson), un *alter ego romanesc* (Prince), un *autor implicit* (Booth) sau *abstract* (Schmid)

¹⁷ Diana Vrabie, *Corespondența - între confesiune și ficțiune*, în „Limba română”, anul XVIII, nr. 5-6 (155-156), 2008, Chișinău, p. 110.

¹⁸ René Wellek și Austin Warren, *Teoria literaturii*. În românește de Rodica Tiniș. Studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură universală, 1967, p. 282.

¹⁹ Paul Ricoeur, *Temps et récit I, l'intrigue et le récit historique*, Paris, Édition du Seuil, 1983, p. 105.

²⁰ A. Bidu-Vrâncianu, C. Călășaru, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană-Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, p. 314.

²¹ Eugen Simion, *Cuvânt înainte*, în Timotei Cipariu, *Epistolar (1836-1877)*, p. VI.

²² Angela Bidu-Vrâncianu, Cristina Călășaru, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, p. 317.

²³ Gérard Genette, *Narrative discourse. An essay in method*. Translated by Jane E. Lewin. Foreword by Jonathan Culler, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1980, p. 212.

precum și imaginea unui *cititor implicit* (Booth, Iser) sau *abstract* (Schmid). Autorul abstract este producătorul lumii românești pe care o transmite destinatarului (său)/receptor, cititorul abstract²⁴.

Cititorul concret este o persoană reală cu o identitate precisă, Bariț, la care, în aceste condiții ale analizei, ne alăturăm și noi. Valențe literare identificăm în toate scrierile lui Cipariu, astfel sesizăm o completare firească²⁵ pe acest fir a *Memoriilor* și a *Discursurilor* cu cele 125 de scrisori pe care le concepe și le expediază confidentului său, alcătuite prin tehnica introspecției și autoanalizei. Astfel, călătoria spre interiorul sufletului său i-a scos la lumină expresia talentului său. Această călătorie se poate urmări și în corespondența sa. Dacă ne gândim la Cipariu, și luăm în calcul faptul că el scrie dintr-un imbold lăuntric, în situația de față aceasta capătă un caracter subiectiv, deoarece, el caută să se autoexprime, așa cum am desprins și din paginile memoriilor, iar mai mult să comunice. „Și ce să și poci scrie io cuiva ceva, și să nu mă tânguiesc de amara soarte ce trebuie să o suferi?”²⁶. Pornind de la ideea că viața ne dă exemplul de a fi, putem stabili ca subiect al scrisorilor o îmbinare a faptelor pentru ca „țelul fiecărei viețuiri fiind realizarea unei fapte, ci nu a unei calități”²⁷. Acestea sunt săvârșite de elementul de bază al mesajului transmis, adică Timotei Cipariu, „scriitorul însuși”²⁸, dotat acum cu o anume formație intelectuală, capabil să scrie, să afirme, să critice, să compună texte, să lanseze păreri și opinii, să sfătuiască. Planul analitic al textului scoate în evidență caracterul homodiegetic sau autodiegetic, astfel pătrundem în intimitatea omului Cipariu, „gigantul stejar impozant”²⁹ dotat cu o personalitate puternică ce uimește încă peste ani și care „se proiectează în text prin indici textuali, fiind o prezență concretă în spațiul diegetic”³⁰.

Valoarea literară a corespondenței lui Cipariu constă în identificarea gândurilor, ideilor și intențiilor, astfel textul se constituie într-o „cronică socială a Blajului”³¹, identificăm astfel însuși

²⁴ Miorița Got, *Literatura română: comunicare, opera literară, stilul artistic, curente literare, modele de eseuri structurale, fișe recapitulative*, p. 27.

²⁵ Ion Buzași, *Timotei Cipariu - scriitorul*, p. 72.

²⁶ Scrisoarea I, p. 79.

²⁷ Aristotel, *Poetica*. Studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi. Ediția a III-a îngrijită de Stela Petecel, București, Editura Iri, 1998, p. 72.

²⁸ Ioan Chindriș, *Romanul epistolarului însingurat*, p. 5.

²⁹ Timotei Cipariu, *Scientia litterarum*. Ediție, prefață, micromonografii, comentarii, note enciclopedice, glosar, indici, bibliografie de Stela Toma, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie literară „G. Călinescu”, 2004, p. 355.

³⁰ Miorița Got, *Stilistica limbii române*, București, Editura Fundației României de Măine, 2007, p. 59.

³¹ Ion Buzași, *Timotei Cipariu - scriitorul*, pp. 80-81.

obiectul scrisorilor, discursul propriu-zis. Caracterul politic al corespondențelor, se completează și cu cel cultural și literar. Scrisorile se dovedesc a fi și documente prețioase în descoperirea operelor sau identificarea unor autori³², corespondând cu diverse personalități din mai multe zone ale țării, pe diferite teme, asigurându-i astfel răspândirea informațiilor și a ideilor sociale, politice și culturale și asigurând schimbul de vești, dar și păreri. Deși nu-și propune acest lucru, Cipariu săvârșește un act cultural și literar în același timp pentru faptul că prin dorința acerbă de comunicare săvârșește o narațiune factuală³³, pentru că oferă societății informații adevărate, date reale care s-au întâmplat efectiv, ce se transformă în documente cu caracter istoric. În concepția lui Adrian Marino orice fapt sau eveniment care a avut loc în trecut devine istoric, adică se poate istorisi, capătând astfel un caracter literar. „Dacă istoria este fundamental «epică», atunci orice narațiune conține o istorie. Narațiunea este deci o *histoire*, o *story*. Și în românește, «a spune istorii» înseamnă «a povesti». Definiția închide situația esențială: relația unor evenimente, fapte, întâmplări trecute, care s-au consumat, au fost, au devenit «istorice». Asemenea oricărei istorii, narațiunea poate fi rezumată, comprimată, schematizată, redusă la esențial. În felul acesta, poate să apară și argumentul povestirii, propozițiunea epopeii, noțiuni specifice vechii retorici și poetici”³⁴.

Compoziția discursului literar pleacă de la un eșantion de 125 de scrisori, redactate pe parcursul a 41 de ani (1836-1877) și adresate unui alt intelectual al timpului, om de cultură și bun prieten, destinatarul George Bariț, care, deși urmează școala la Blaj și intenționează de mai multe ori să devină preot, se stabilește totuși la Brașov pentru a deveni cel mai cunoscut gazetar al timpului. Bunul prieten se transformă repede într-un confident „Alți confidenți întru această treabă nu am”³⁵, iar prin schimbul de păreri, sfaturi și gânduri se arată legătura strânsă dintre cei doi, prietenia sinceră și apropiată „prietinul meu de cruce”³⁶. Apropierea se resimte și prin nenumăratele încercări de a-l aduce la Blaj pe renumitul profesor pentru a profita astfel din plin de prietenia lor, dar și de experiența și pregătirea acestuia. Prezența formulelor specifice de adresare sunt evidente în acest sens, ele fiind urmate de textul propriu-zis al scrisorii clasice și enunțiativ: *frate, iubite frate, prietine, dorite frate, Domnul meu*, pentru a scoate în evidență

³² Ștefan Pascu, *Cuvânt înainte*, în *George Bariț și contemporanii săi*, p. VI.

³³ Miorița Got, *Stilistica limbii române*, p. 58.

³⁴ Adrian Marino, *Dintr-un dicționar de idei literare*, p. 213.

³⁵ Scrisoarea III, p. 87.

³⁶ Scrisoarea I, p. 79.

apropierea și prietenia, dar și protocolar: *Frate și domnule redactor*, sau distant: *Domnule, Domnule și frate, Domnule Bariț, Amice, Domnule redactor*. Cipariu se dovedește a fi și un adevărat discipol³⁷. Punerea lor într-un circuit al expedierilor constituie săvârșirea unui fapt nu numai literar sau cultural, ci și modern. „De mult trebuia să-ți răspunz la scrisoarea d-tale cea mai din urmă, precum știu – de bună samă – că așteptați, însă până acuma n-am voit a te înștiința numai pre giurătoare despre cele ce dorești”³⁸. Finalul acestor texte este dominat de formula specifică de încheiere *Cipariu mpr*, dar și de urări de bine „Rămâi cu toată dragostea, totdeauna fierbinte, al d-tale cinstitoriu”³⁹.

Arhitectura textului se întrevăde în reuniunea unor enunțuri cu caracteristici textuale și ajunge la o varietate de tipuri de secvențe: momentele pline, adică faptele ce sunt introduse gramatical prin folosirea perfectului simplu sau perfectului compus. Acestea sunt legate între ele prin spații goale, adică descripții, evocări, portrete, comentarii analitice introduse prin imperfect. Tot universul ficțional pornește din planul analitic, ce detaliază conștientul și subconștientul, trăirile interioare, reflecțiile și conflictele. Acestea impun principiul compozițional folosit de Cipariu ce prezintă o rupere a textului, ceea ce atrage după sine absența continuității narative din cauza narațiunii intercalate. Apar astfel așa numitele secvențe epice⁴⁰, prin care un fapt este delimitat de alt fapt. Seria evenimentială lansează o diversitatea tematică în scrisori pe care le putem numi precum Adrian Marino episoade sau micro-povestiri, astfel: episodul erotic desfășurat între Anica Mureșan și personajul nostru, confruntările dintre episcopul Ioan Lemeni și partida condusă de Simion Bărnuțiu, Cipariu – unicul furnizor de informații de interes public sau literar, susținerea importanței gramaticilor, crezul său politic ce vizează și atitudinea față de națiunea conlocuitoare a maghiarilor.

Curiozitatea ce transpare din jurnalul său intim se completează cu noi valențe în scrisorile lui Cipariu, prin care și valorifică talentul de epistolar. Acestea vin să întărească statutul și „spiritul moral inflexibil”⁴¹ al lui Cipariu. Cu un temperament înfocat și uneori nemulțumit de tot ceea ce se întâmplă în acest oraș „în această Sodomă” dar pe care însă nu o părăsește, se simte mereu antrenat prin aceste scrisori să transmită prietenului său noutăți mai mult sau mai puțin

³⁷ Timotei Cipariu, *Scientia litterarum*, p. 357.

³⁸ Scrisoarea VIII, p. 99.

³⁹ Scrisoarea VII, p. 96.

⁴⁰ Adrian Marino, *Dintr-un dicționar de idei literare*, p. 215.

⁴¹ Eugen Simion, *Cuvânt înainte*, în Timotei Cipariu, *Epistolar (1836-1877)*, p. VI.

interesante, legate de diverse intrigi bisericești sau politice, povești legate de activitățile zilnice, călătoriile sale prin țară, evenimente legate de episcopi, noi apariții de cărți sau gazete, planurile individuale, starea sănătății sale, evenimente politice, sociale sau literare sau date despre starea vremii și altele. Astfel, se impune un anumit tip narativ auctorial⁴² despre care vorbește Jaap Linvelt⁴³, și anume narațiunea homodiegetică⁴⁴, ce reprezintă modul de expunere predominant, ceea ce denotă faptul că textul scrisorilor se apropie de genul epic prin suita de fapte, întâmplări, evenimente prezentate aici de narator și care au avut loc sau se vor desfășura.

Prin „scheletul său, acest roman e scris”⁴⁵ sub forma unui dialog epistolar dintre Cipariu și Bariț. Aceștia devin personaje ale actului sau procesului de comunicare, actanți⁴⁶ în concepția lui A. J. Greimas⁴⁷, eroi după Vladimir Propp⁴⁸, agenți pentru Claude Bremond⁴⁹, persoane pentru Tzvetan Todorov⁵⁰ sau actori pentru E.M. Forster⁵¹ în structura unor texte confesive cu caracter de jurnal intim⁵², ce se constituie într-un „document de epocă (moral și național), un dosar de existență”⁵³ ce lasă să iasă la lumină autoportretul intelectualului blăjean. Personajul și acțiunea sunt principalele mijloace de realizare ale textului narativ ce se află într-un raport de intercondiționare. Personajul este un factor ce face parte din structura narațiunii, „un fir conducător care creează posibilitatea unei bune înțelegeri a motivelor îngrămădite și se constituie într-un mijloc auxiliar de clasificare și ordonare a motivelor”⁵⁴. Cărturarul devine astfel personaj-narator auctorial⁵⁵, ce coincide cu personajul-actor veritabil într-o lume a controverselor și adversităților de tot felul intrând astfel în istorie sau devenind una cu aceasta.. „Poci scrie io

⁴² Gerard Prince, *A Dictionary of Narratology*. Revised Edition, Lincoln, NE., University of Nebraska Press, 2003, p. 2.

⁴³ Jaap Linvelt, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere: teorie și analiză*. Traducere de Angela Martin. Studiu introductiv de Mircea Martin, București, Editura Univers, 1994, p. 50.

⁴⁴ Gérard Genette, *Narrative discourse. An essay in method*, p. 51, p. 241. Vezi și Jaap Linvelt, p. 48.

⁴⁵ Ioan Chindriș, *Romanul epistolarului însingurat*, p. 5.

⁴⁶ Gerard Prince, *A Dictionary of Narratology*, pp. 1-2.

⁴⁷ A.J. Greimas, *Sémantique structural. Recherche de method*, Paris, Larousse, „Langue et langage”, 1966, pp.172-185 și 192-212.

⁴⁸ Vladimir I. Propp, *Morfologia basmului*. În românește de Radu Nicolau, București, Editura Univers, 1970, pp. 30-66.

⁴⁹ Claude Bremond, *Logica povestirii*. Traducere de Micaela Slăvescu, București, Editura Univers, 1981.

⁵⁰ Tzvetan Todorov, *Poetica. GramaticaDecameronului*. Traducere și studiu introductiv de Paul Miclău, București, Editura Univers, 1975.

⁵¹ E. M. Forster, *Aspects of the Novel*, London, Harcourt , Inc., 1927, p. 43.

⁵² Timotei Cipariu, *Pagini literare*, p. 230.

⁵³ Eugen Simion, *Cuvânt înainte*, în Timotei Cipariu, *Epistolar (1836-1877)*, p. VII.

⁵⁴ Boris Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica*, București, Editura Univers, 1973, p. 25.

⁵⁵ Miorița Got, *Literatura română: comunicare, opera literară, stilul artistic, curente literare, modele de eseuri structurale, fișe recapitulative*, p. 43.

cuiva ceva și să nu mă tânguiesc de amara soarte ce trebuie să o suferi”⁵⁶. Are loc o dublă umanizare, cea a personajului din care distingem imaginea sau chipul unui om cinstit, convins de principiile sale, și cea a acțiunilor sale, prin care e hotărât să schimbe lumea prin cultură și educație. Consideră că „la o viață zgomotoasă, trebuie a se deda din copilărie, nu mai la 40 de ani”⁵⁷. Apoi se resemnează cu o viață „monotonă, călugărească, cu puțină mișcare și alte mărunte ne-ndemânări, însă – vai, Doamne! – oare afla-le-vom și în rai toate după pofta noastră?”⁵⁸.

Scrie cu migală și atenție fiecare rând al scrisorilor trimise lui Bariț ținând și creând astfel textul, surprins fiind în ideile sale filologice despre limbă și ortografie. Ca tip literar, Cipariu se dovedește a fi un personaj realist rotund „construit în jurul unei singure idei sau calitate: atunci când există mai mult de un factor în ele, obținem începutul curbei către rotund”⁵⁹ ce relatează faptele și evenimentele, ce posedă un caracter moral inflexibil, de aceea devine supărăcios și încăpățânat, atunci când este atacat sau acuzat. Se generează astfel un conflict interior, ce se constituie în „peripețiile sau răsturnările de situații și scenele de recunoaștere”⁶⁰, cu alte cuvinte o intrigă încheată⁶¹, ce se bazează pe situații care se derulează de la fericire la nenorocire, ca și în cazul lui Cipariu, adică „înlănțuirea peripețiilor: recunoașteri, întâmplări, episoade, etc.”⁶².

Perspectiva internă sau focalizarea internă⁶³ îl plasează pe Cipariu, singur, într-o poziție centrală a tuturor evenimentelor, existând astfel o narațiune propriu-zis personală⁶⁴, cu un caracter subiectiv pentru a scoate în evidență temperamentul său înfocat, care ar dori să-l denunțe, să-l atace pe Rațiu, dar și să evite orice dispută. Debutul este unul cu caracter confesiv, astfel că în exprimările acestea scrise către Barițiu, pe care îl consideră cel mai apropiat de inima sa, Cipariu găsește înțelegere și alinare, își descarcă și deschide sufletul. Dacă avem în vedere faptul că vorbitorul se fixează ca singur subiect al discursului, atunci definiția subiectivității enunțată de Émile Benveniste susține ideea interiorizării tuturor acțiunilor, astfel este „ca o unitate psihică ce transcende totalitatea experiențelor trăite care le unește și asigură permanența

⁵⁶ Scrisoarea I, p. 79.

⁵⁷ Scrisoarea XXXII, p. 160.

⁵⁸ Scrisoarea XXXII, p. 160.

⁵⁹ E.M. Forster, *Aspects of the Novel*, p. 67.

⁶⁰ Aristotel, *Poetica*, p. 73.

⁶¹ *Ibidem*, p. 81.

⁶² Adrian Marino, *Dintr-un dicționar de idei literare*, p. 213.

⁶³ Gérard Genette, *Narrative discourse. An essay in method*, p. 193.

⁶⁴ Roland Barthes, *Introduction à l'analyse structurale des récits*, în „Communications”, nr. 1, vol. 8, 1966, p. 20.

conștiinței”⁶⁵. Cipariu devine narator intradiegetic⁶⁶ proiectat în text cu dublu rol: eu narator și actant sau protagonist. La nivelul textului există anumiți indici care surprind implicarea subiectivă și afectivă a personajului. Acestea sunt mărcile lexico-semantică, pronume și verbe la persoana întâi: „io, mie, mi, mă simț, mă grăbesc, mi se pare, socotesc etc”. „Din secvențe epistolare se reconstituie în prelungirea *Memoriilor*”⁶⁷ un autoportret moral și psihic bazat pe stări, sentimente, trăiri interioare, temperament și dorință. Atent schițat, portretul vine să întregască imaginea de ansamblu a enciclopedului Cipariu „un om cinstit și dârz în convingerile lui, un om supărăcios și încăpățânat, în fine, un intelectual cu multă știință de carte, încurcat nu o dată în fanteziile sale filologice”⁶⁸. Un personaj puternic care își duce veacul în acest orașel, nemulțumit de atmosfera în care trăiește, dar răbdător față de cei care îi vor răul „cine știe câte batjocori au vărsat asupra mea, nice nu mă va osîndi, care io le-am răbdat și le rabd cu o pațientie nespusă, să nu zică oamenii că amândoi suntem doi nebuni”⁶⁹ și convins de faptul că fără educație și cultură poporul român nu va răzbi în istorie. Idee pe care o regăsim în toate scrierile sale, atât în introducerea la *Început de autobiografie*, cât și în discursurile sale.

Se autocaracterizează spunând că „Io-s învățat cam domol să fiu și nesilit. Nu-mi trag vorba îndărăpt, însă d-ta aibi pațienție de a aștepta, de la un om nu numai cuprins, ci și leneș”⁷⁰. Avem impresia că ne aflăm în fața unui om lent, blând, cu un temperament așezat, care se încrede în forțele sale, este onest, își respectă cuvântul dat, își cunoaște propriile capacități, de aceea îi cere lui Bariț răbdare, deoarece atunci când are prea mult de scris, acesta îi devine „lucrul cel mai urât în lume”⁷¹ și se transformă treptat într-un leneș. Cipariu este înainte de toate o ființă umană, un om simplu, care trăiește, simte și are nevoie de tot ceea ce îi este firesc, la care se adaugă vocația sa în via Domnului, inteligența desăvârșită, puterea de muncă, ce l-au determinat să judece total altfel lucrurile. „Petreceri, adevărat, nu avem cum aș dori câteodată, însă stând oblu și gândind, mai că – prea multe –, m-ar desgusta”⁷². Gândul că ar fi putut duce o altfel de viață nu-i provoacă sentimente plăcute „dacă nu m-am însurat cându-mi era vremea,

⁶⁵ Émile Benveniste, *De la subjectivité dans le langage*, în *Problèmes de linguistique général*, 1, Paris, Gallimard, 1966, p. 259.

⁶⁶ Gérard Genette, *Narrative discourse. An essay in method*, p. 248.

⁶⁷ Ion Buzași, *Timotei Cipariu - scriitorul*, p. 76.

⁶⁸ Eugen Simion, *Cuvânt înainte*, în *Timotei Cipariu, Epistolar (1836-1877)*, p. VII.

⁶⁹ Scrisoarea VII, p. 94.

⁷⁰ Scrisoarea XIV, pp. 114-115.

⁷¹ Scrisoarea XIV, p. 125.

⁷² Scrisoarea XXXII, p. 160.

acum nici în glumă nu mi-ar cădea bine să-mi pomenească cineva”⁷³. Din comoditate, nu părăsește orașul acesta, chiar dacă a avut ocazii de a trece în Țara Românească, este mulțumit de statutul său și de cum este privit din exterior „aici-s domn, nime nu-mi poruncește, nime nu-mi poate lua pâinea, mă iubesc unii, mă cinstesc alții, poate că unii se și tem de mine, de carii io, să-i știu anume, aș râde cu dulceață că s-au găsit omul”⁷⁴.

În conținutul scrisorilor, adică ansamblul dinamic al operei, se identifică situațiile-tip prezentate, constituite din faptele și întâmplările la care a luat sau nu parte personajul. Preocupările cotidiene ale cărturarului scot la lumină diversitatea activităților lui și implicit o tematică variată a scrisorilor concepute din interior. Cipariu este centrul lumii sale compusă din acțiuni, statut și caracter, astfel avem parte de mai multe istorisiri cu tematică diferită „subiectul nu-i unul, cum își închipuie unii, întrucât privește un singur personaj. Doar multe și nenumărate sunt întâmplările putând să se ivească în viața cuiva, fără ca, din unele din ele, să rezulte o unitate; și tot astfel faptele unui om sunt multe, fără ca laolaltă să alcătuiască o singură acțiune”⁷⁵.

Faptele și întâmplările relatate într-o corespondență de peste patru decenii implică participarea unor personaje. Cipariu surprinde oameni într-o continuă mișcare sau evoluție. Unul dintre aceștia este episcopul Ioan Lemeni, amintit aproape în fiecare scrisoare și a cărui portret abundă de aspecte morale și psihice, latură pe care Cipariu o cunoaște mai bine, „dar nu de tot”⁷⁶ după cum mărturisește. Talentul portretistic se observă în analiza sa psihologică, ce pornește de la omagiul adus în *Drama pastorală*, câștigându-i astfel încrederea pentru ca apoi să redacteze pentru dânsul diverse articole, demonstrându-și talentul de a imita un stil oficial bisericesc „în care dospește umorul și autoironia”⁷⁷: „Numai alaltăieri mi-au dat o comisie pentru pestari, să i-o concipăluiesc și să o tipăresc. Io însă i-am făcut o disertație la care se poate uita cât de lung, că i-am parodit tot stilul ce-l are, însă ideile după moralul cel mai nou...Să vezi cum am afectat cele mai înalte principuri cu toată vâlfă vlădicească. Dacă am pus peana gios, am râs și am gândit: «No, și tu ai putea fi vlădică»”⁷⁸. Conștient sau nu, Cipariu îi scoate în evidență neputința acestuia de a stăpâni lucrurile, apoi caracterul influențabil „Nu-și poate pune în rând și în ascultare turma,

⁷³ Scrisoarea XXXII, p. 160.

⁷⁴ Scrisoarea XXXII, p. 160.

⁷⁵ Aristotel, *Poetica*, p. 75.

⁷⁶ Scrisoarea IV, p. 89.

⁷⁷ Ion Buzași, *Timotei Cipariu - scriitorul*, p. 75.

⁷⁸ Scrisoarea XVI, p. 122.

acuma pre unul ascultând, acuma pre altul, și mai pre urmă neștiind ce să facă”⁷⁹, dar și incapacitatea de a lua o hotărâre, fire duplicitară și mai ales ezitantă „Măine-i pare rău ce au lucrat azi, și poimăine ce va lucra mâine”⁸⁰. Lipsa curajului „neavând curagie de a porunci ca un stăpân”⁸¹ provoacă nenumărate nemulțumiri în rândul învățaților blăjeni din cauza incapacităților sale de a rezolva situațiile criză. Atitudinile sale sunt diferite și nu vizează domolirea climatului moral din mediul bisericesc plin de minciuni, controversă, uneltiri, bârfe, ceea ce reprezintă în viziunea lui Cipariu un „lucru slab de la un cap mai mare”⁸². Atitudinea lui Cipariu față de episcop este una schimbătoare în toți anii petrecuți în urbea scolastică. Aceasta evoluează de la slava din *Eglogă* până la anumite rezerve „din prudență și conformism”⁸³, după cum, mărturisește: „însă io nu-l plâng mult, dacă nu știe ce să facă”⁸⁴, mai târziu Cipariu nu se sfiește să-l critice, pentru ca mai apoi, în anii procesului lemenian, să-l susțină și să-l apere.

Prin *epistolarul* său, Timotei Cipariu pășește încă odată în afara odăii sale în care-și petrecea veacul încojurat de cărți, pășește dincolo de granițele unui gramatician anchilozat în ideile sale, imagini ce i-au fost atribuite în istoriografie și se descoperă ca omul unei epoci, implicat activ în viața culturală, istorică și socială a Blajului, în realitate. Această realitate respiră în scrisorile sale care înainte să fie considerate creații, sunt mărturii documentare importante și, în același timp o pătrundere în spațiul intim al confesiunilor cuprinse în ele: „Scrisorile, *le manuscrit trouve*, memoriile, toate acestea pretind că provin nu din spațiul ficțiunii, ci din cel al realității și tind să fie creditate automat de cititor în virtutea unui fel de *prezumție de realitate*. Ele pretind a fi dovezi înainte de a fi texte, mărturii genuine înainte de a fi creații. Această creditare pripită vine probabil și din plăcerea vicioasă a *voyeur-ului*, fiindcă orice cititor de romane epistolare se știe vinovat de violarea secretului corespondenței”⁸⁵.

Dincolo de toate aceste prețioase informații legate de viața intimă și activitatea mai puțin cunoscută a lui Cipariu, avem imaginea unui oraș în care spiritul revoluționar pătrunde și se manifestă la toate nivelurile: biserică, școală, preoți, profesori și studenți etc. În vâltoarea evenimentelor observăm devenirea, maturizarea unui om care este pe măsura trecerii anilor tot

⁷⁹ Scrisoarea IX, p. 103.

⁸⁰ Scrisoarea XXXV, p. 167.

⁸¹ Scrisoarea V, pp. 91-92.

⁸² Scrisoarea IX, p. 103.

⁸³ Ion Buzași, *Timotei Cipariu - scriitorul*, p. 76.

⁸⁴ Scrisoarea IX, p. 103.

⁸⁵ Diana Vrabie, *Correspondența - între confesiune și ficțiune*, p. 112.

mai echilibrat, mai înțelept și mai cumpătat în cuvânt și în faptă. Pe lângă această valoare documentară a epistolarului, avem totodată verificată valoarea artistică a epistolarului rezultată din confruntarea lui cu instrumentele specifice teoriei literare.

Corespondența sa, în parte nevoie de eliberare sau confesiune, în parte cronică unor evenimente și preocupări constituie nu numai un capitol important din viața sa, dar și „unul din cele mai bogate din literatura veacului trecut”⁸⁶, ceea ce face din Timotei Cipariu un scriitor care cultivă cu talent în cultura română epistola ca specia literară.

Bibliografie

1. *George Bariț și contemporanii săi*, vol. IV, Corespondența primită de la Constantin Papfalvi, Simion Mihali-Mihailescu, Timotei Cipariu și Alexandru Sterca Șuluțiu, coordonatori Ștefan Pascu și Iosif Pervain. Ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș, Dumitru Suciu și Ion Buzași, București, Editura Minerva, 1978
2. Cipariu, Timotei, *Epistolar (1836-1877)*. Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion. Text îngrijit, studiu introductiv și note de Ioan Chindriș, București, Editura Academiei Române, 2005
3. Cipariu, Timotei, *Jurnal*. Ediție îngrijită, prefată, note și glosar de Maria Protase, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972
4. Idem, *Poezii*. Îngrijirea ediției, antologie, prefată și note de Nicolae Albu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976
5. Cipariu, Timotei, *Discursuri*. Ediție îngrijită, antologie și glosar de Ștefan Manciulea și Ion Buzași, prefată și bibliografie de Ion Buzași, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984
6. Buzași, Ion, *Timotei Cipariu – scriitorul*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2005
7. Got, Miorița, *Literatura română: comunicare, opera literară, stilul artistic, curente literare, modele de eseuri structurale, fișe recapitulative*, Pitești, Editura Nomina, 2007
8. Aristotel, *Poetica*, București, Editura Academiei, 1965

⁸⁶ Ion Buzași, *Timotei Cipariu - scriitorul*, p. 72.

9. Marino, Adrian, *Dintr-un dicționar de idei literare* . Ediție și text îngrijit de Florina Ilis și Rodica Frențiu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010
10. Cipariu, Timotei, *Pagini literare*. Antologie, postfață, bibliografie și glosar de Ion Buzași, București, Editura Minerva, 1999
11. Vrabie, Diana, *Corespondența - între confesiune și ficțiune*, în „Limba română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 5-6 (155-156), 2008
12. Wellek, René și Warren, Austin, *Teoria literaturii*. În românește de Rodica Tiniș. Studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură universală, 1967
13. Ricoeur, Paul, *Temps et récit I, l'intrigue et le récit historique*, Paris, Édition du Seuil, 1983
14. Bidu-Vrânceanu, A., Călășaru, C., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Pană-Dindelegan, G., *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997
15. Genette, Gérard, *Narrative discourse. An essay in method*. Translated by Jane E. Lewin. Foreword by Jonathan Culler, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1980
16. Aristotel, *Poetica*. Studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi. Ediția a III-a îngrijită de Stela Petecel, București, Editura Iri, 1998
17. Cipariu, *Scientia litterarum*. Ediție, prefață, micromonografii, comentarii, note enciclopedice, glosar, indici, bibliografie de Stela Toma, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie literară „G. Călinescu”, 2004
18. Got, Miorița, *Stilistica limbii române*, București, Editura Fundației *România de Măine*, 2007
19. Prince, Gerard, *A Dictionary of Narratology*. Revised Edition, Lincoln, NE., University of Nebraska Press, 2003
20. Linvelt, Jaap, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere: teorie și analiză*. Traducere de Angela Martin. Studiu introductiv de Mircea Martin, București, Editura Univers, 1994
21. Greimas, A.J., *Sémantique structural. Recherche de method*, Paris, Larousse, „Langue et langage”, 1966
22. Propp, Vladimir I., *Morfologia basmului*. În românește de Radu Nicolau, București, Editura Univers, 1970

23. Bremond, Claude, *Logica povestirii*. Traducere de Micaela Slăvescu, București, Editura Univers, 1981
24. Todorov, Tzvetan, *Poetica. Gramatica Decameronului*. Traducere și studiu introductiv de Paul Miclău, București, Editura Univers, 1975
25. Forster, E. M., *Aspects of the Novel*, London, Harcourt, Inc., 1927
26. Tomașevski, Boris, *Teoria literaturii. Poetica*, București, Editura Univers, 1973
27. Barthes, Roland, *Introduction à l'analyse structurale des récits*, în „Communications”, nr. 1, vol. 8, 1966
28. Benveniste, Émile, *De la subjectivité dans le langage*, în *Problèmes de linguistique général*, 1, Paris, Gallimard, 1966